

Prvi organi narodne vlasti na Romaniji

Drago Borovčanin

Posljednjih godina povećao se broj radova istoričara i pravnika o razvitku narodne vlasti ili o pojedinim aspektima njene djelatnosti u toku narodnooslobodilačkog rata i revolucije naroda Jugoslavije. Bez obzira na to ta tematika nije još ni izdaleka iscrpljena, a pogotovo nisu izučene i obrađene specifičnosti razvitka vlasti u pojedinim krajevima, osobito u prvim godinama ustanka.

O stvaranju, razvoju i radu organa narodne vlasti uopšte, a posebno u Bosni i Hercegovini, pisao je prof. dr Hamdija Čemerlić¹⁾. On je s političko-pravnog stanovišta obradio postanak i razvoj narodne vlasti u Bosni i Hercegovini za vrijeme čitavog narodnooslobodilačkog rata, djelatnost NOO-a na kulturno-prosvjetnom polju, na polju organizacije i razvoja zdravstvene i socijalne službe, na ishrani NOV i određenih kategorija stanovništva, na razvijaju privrede i organizacionoj izgradnji NOO-a. U svojim radovima prof. dr Čemerlić se, uglavnom, koristi arhivskom građom koja je nastala 1942. godine i kasnije. Malo je ili nikako korištena građa nastala na početku ustanka 1941. godine, jer i ono malo što je ima nije bilo sređeno i pristupačno. Zato je razumljivo da ni nastanak i razvoj vlasti na jednom užem ustaničkom području kakvo je 1941. godine bilo Romanija nije mogao biti šire obrađen.

O tome se detaljnije ne govori ni u radu Veselina Đuretića, koji je pisao o stvaranju narodne vlasti u Bosni i Hercegovini do

¹⁾ Dosada su objavljeni slijedeći radovi prof. dr Čemerlića: »Postanak i razvoj narodne vlasti u BiH za vrijeme NOB«, Godišnjak Istorijskog društva BiH, 1951, str. 53—94; »Razvoj organa pravosuđa u BiH u toku NOB«, Godišnjak Pravnog fakulteta, Sarajevo 1955, str. 281—302; »Kulturno-prosvjetna djelatnost narodnooslobodilačkih odbora«, Godišnjak Istorijskog društva BiH, 1955, VII, str. 103—118, »Rad narodnooslobodilačkih odbora na ishrani NOV i određenih kategorija stanovništva oslobođene teritorije Bosne i Hercegovine«, Godišnjak Pravnog fakulteta, Sarajevo 1956, IV, str. 411—441; »Organizaciona izgradnja NOO«, Godišnjak Pravnog fakulteta, Sarajevo 1955, strana 301—331; »Organizacija i razvoj zdravstvene službe NOO u Bosni i Hercegovini za vrijeme NOB«, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, 1958, VI, str. 201—220. i »Privredna djelatnost NOO u BiH«, Godišnjak Pravnog fakulteta, Sarajevo 1962, X, strana 261—284.

II zasjedanja AVNOJ-a²). On je ovom problemu prišao prateći proces i stvaranje narodne vlasti na pojedinim širim područjima Bosne i Hercegovine.

O pripremama, početku i razvoju ustanka na Romaniji pisao je Abdulah Sarajlić, potpukovnik JNA³). Njegov prilaz ovom problemu imao je, uglavnom, vojni karakter. On prati razvoj vojnih jedinica i s tim u vezi razvoj ustanka i stvaranje slobodne teritorije na području Romanije i Glasinca.

U ovom kraćem radu namjeravam da obradim formiranje i djelatnost određenih organa vlasti na užem području slobodne teritorije na Romaniji 1941. godine da bih istakao političko-pravne specifičnosti ovih demokratsko-revolucionarnih institucija, provjerio ranije iznesene činjenice i popunio praznine. Kad sam u početku dao osvrt na pripreme, početak i razvoj ustanka prvih mjeseci 1941. godine, imao sam za cilj da čitaocu dam predstavu u kojim uslovima dolazi do stvaranja prvih organa vlasti na tom području.

Za ovaj rad koristio sam se istorijskom građom objavljenom u Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Pregledao sam i građu u Arhivu Instituta za proučavanje istorije radničkog pokreta u Sarajevu. Kako je mali broj originalnih dokumenata za potpuno rasvjetljavanje ovog problema, koristio sam se objavljenim i neobjavljenim sjećanjima učesnika NOR, a obavio sam i razgovor sa više učesnika u događajima 1941. godine na Romaniji, što mi je omogućilo da mnoga sjećanja i podatke kojim sam se koristio provjerim i utvrdim njihovu vjerodostojnost.

Ustanak na Romaniji počeo je 31. jula 1941. godine. Ali, pripreme za ustanak počinju mnogo ranije. Odmah poslije kapitulacije stare Jugoslavije organizacija KPJ (ćelija) na području Glasinca počela je, u skladu sa direktivama CK KPJ, vršiti intenzivne pripreme za početak narodnog ustanka. Partijsku organizaciju su sačinjavali: Mirko Borovčanin, Grujo Novaković, Danilo Đokić, Mikajilo Obrenović, Marko Ećimović, Milanko Vitomir, Đoko Mačar, Aleksa Ećimović, Janko Jolović, Mašan Đokić, Rajko Odović, Pero Kosorić, Rade Borovčanin, Drago Janković, Spaso Marković, Grujo Borovčanin i Savo Pređa⁴). Sekretar partijske organizacije bio je Mirko Borovčanin⁵). Pripreme za ustanak su se sastojale u političkoj mobilizaciji masa. U tom pravcu tumačena je politika okupatora, koji je imao za cilj da raspirivanjem nacionalne i vjerske mržnje što više razje-

²) V. Đuretić je objavio radove pod naslovom: »Stvaranje prvih organa narodne vlasti u Hercegovini«, Vojnoistorijski glasnik br. 6/1964; »Stvaranje prvih organa narodne vlasti u Zapadnoj Bosni«, Prilozi Instituta za radnički pokret u Sarajevu, br. 1, 1965. godine.

³) A. Sarajlić je objavio svoje radove pod naslovom: »Ustanak na Romaniji i razvitak Romanijskog partizanskog odreda 1941. godine«, Glasnik Istorijskog društva BiH, III, 1951, str. 95—168; »Borba Romanijskog partizanskog bataljona na Crvenoj stijeni«, Vojnoistorijski glasnik, 1951, 2, str. 126—130, »Ustanak na Romaniji«, Vojni glasnik, 1952, 1, str. 73—96.

⁴) Prema sjećanju Mikajila Obrenovića i Mašana Đokića i na osnovu Zapisa iz oslobodilačkog rata Rodoljuba Čolakovića, knjiga II, strana 210, »Svjetlost«, Sarajevo 1948. godine.

⁵) Uhvaćen od ustaša u početku ustanka i odveden u logor, a zatim ubijen.

dini naše narode i tako olakša svoj položaj. Ljudima je savjetovano da ne idu na rad u Njemačku, da sabotiraju proizvodnju po šumskim radišćima i na drugim poslovima koji služe okupatoru i tako mu onemogućavaju normalnu eksploataciju naših prirodnih bogatstava. Ujedno je objašnjavana i uloga domaćih izdajnika. Posebna aktivnost partijske organizacije bila je usmjerena na prikupljanje oružja, municije, vojnih uniformi i pripremanje ljudi za neposrednu oružanu borbu. Komunisti su objašnjavali narodu da je borba jedini izlaz iz tako teške situacije koja je nastala okupacijom naše zemlje, a jedinstvo svih narodnih snaga i bratstvo svih naroda osnovni uslov uspjeha u borbi. Aktivnost članova Partije i partijske organizacije kao cjeline doprinijeli su da Partija dobije veliki uticaj u narodu i da komunisti dobivaju sve jaču podršku. Tako su komunisti, simpatizeri Partije i veći broj ostalih građana spremno dočekali dan ustanka.

Napad Njemačke na Sovjetski Savez ubrzao je pripreme za ustanak. Narodne mase su imale puno povjerenje i vidjele veliku zalogu u postojanju socijalističke zemlje, Sovjetskog Saveza, i anti-fašističkih snaga širom svijeta. To uvjerenje bilo je tako veliko da je kod najvećeg dijela stanovništva vladalo mišljenje da će rat biti brzo završen, odnosno da će Sovjetski Savez izvojevati pobjedu nad fašističkom Njemačkom za nekoliko mjeseci.

Mjere koje je preduzela organizacija KPJ na Glasincu doprinijele su da Proglas CK KPJ i poziv na ustanak budu pozitivno primljeni kod većine ljudi na Romaniji.

Poslije Proglasa CK KPJ aktivnost komunista i drugih naprednih ljudi postaje još življa i konkretnija. Rad partijske organizacije na Glasincu i svakog njenog člana, opšta situacija u zemlji, kao i činjenica da je Sovjetski Savez ušao u rat, doprinijeli su bržem okupljanju ljudi u borbi protiv okupatora i njegovih sluga. Mase su tako došle do saznanja da samo partija kakva je KPJ može u vrijeme stvaranja kvislinških državnih tvorevina u Jugoslaviji da očuva jedinstvo naroda i da kao jedina jugoslovenska politička snaga vodi borbu do konačne pobjede.

Budući da je partijska organizacija već razvila zapaženu aktivnost i stekla veliko povjerenje kod naroda Glasinca i Romanije, 10. jula 1941. godine iz Sarajeva na Romaniju izlazi Pavle Goranin Ilija⁶⁾. On je trebao da ostane na Glasincu, da organizuje pripreme za ustanak i da njim neposredno rukovodi. Kad su pripreme za ustanak ušle u završnu fazu, a približavao se i dan početka ustanka, početkom jula 1941. godine izašli su na Romaniju iz Sarajeva: Slobodan Princip Seljo, Hasan Brkić Aco, Slaviša Vajner Čiča, Oskar Danon Jovo i Branko Milutinović Obren.

Odmah po izlasku istaknutih komunista iz Sarajeva održan je sastanak partijske organizacije, kojem su prisustvovali svi članovi Partije sa Glasinca i oni koji su došli iz Sarajeva. Na sastanku je

⁶⁾ Vidi: Zapisi iz narodnooslobodilačkog rata od Rodoljuba Čolakovića, knjiga II, str. 209, Svjetlost 1948. godine i Memoarsku građu u Institutu za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, dokumenat br. 9665 (dalje: IRP Sarajevo, MG. dokumenat br. ....).

razmatrana politička situacija na području Glasnica i Romanije, analizirana aktivnost partijske organizacije i njenih članova na pripremama za ustanak i donesen zaključak da se formira štab Romanijskog partizanskog odreda. Odmah su imenovani i članovi Štaba: Slaviša Vajner Čiča, komandant, Oskar Danon i Danilo Đokić, zamjenici komandanta, Pavle Goranin Ilija, politički komesar i Mikajilo Obrenović, član Štaba odreda⁷⁾. Pored toga, na sastanku je zaključeno da članovi Partije odmah pođu u sela, objasne odluke CK KPJ o dizanju ustanka i zaključke partijske organizacije o formiranju Štaba Romanijskog odreda i da prenesu poziv partijske organizacije najboljim aktivistima da s oružjem pođu na zbornu mjesto radi otpočinjanja ustanka. Sastanak ustanika zakazan je na Čavčevu polju na Romaniji, pa je komunistima stavljeno u zadatak da određenog dana dođu s ljudima na to mjesto.

Naredna dva-tri dana na Romaniji se, pored članova KP, prikupljaju i drugi ljudi koji su bili spremni da se bore protiv okupatora. Zato je 28. jula 1941. godine održan zbor svih boraca. Posebno su istaknuti zadaci u vezi sa predstojećim akcijama na uništavanju puteva, postavljanju zasjeda, napadanju na neprijateljska uporišta, ometanju neprijatelja da se kreće iz mjesta u mjesto i da zalazi u sela i o mjerama koje treba preduzeti za dalje omasovljavanje ustanka. Ukazano je i na zadatke na obradi poljoprivrednih imanja i obezbjeđenju prehrane boraca i stanovništva⁸⁾. Na sastanku je zaključeno da se sa ustankom počne odmah kako se kod onih koji su već bili spremni za borbu ne bi gubilo povjerenje u sve ono što je preduzeto. Odmah je trebalo izvoditi diverzije i sabotaze na komunikacijama i objektima kojim se služio neprijatelj, mobilisati nove ljude i sl. U cilju izvođenja akcija zaključeno je da se formiraju udarne grupe, koje treba da dobiju konkretne zadatke za napad na pojedina neprijateljska uporišta. Na zboru je donesen i opšti plan napada Štabu Romanijskog partizanskog odreda stavljeno je u zadatak da rukovodi udarnim grupama i njihovim akcijama. Neposredno poslije zbora, 30. 7. 1941. godine, na sastanku Štaba Romanijskog partizanskog odreda formirane su desetine i postavljeni desetari⁹⁾.

Kad je izrađen plan napada na određena neprijateljska uporišta, pristupilo se i prvim akcijama. Tako je u noći 31. jula na 1 avgust 1941. godine izvršen napad na opštinsku zgradu u Sokolovićima, koju je čuvalo nekoliko naoružanih žandarmerijskih kasarna u Žljebovima. Istodobno su prekinute telefonske linije na relaciji Mokro—Sokolac—Han-Pijesak i Sokolac—Rogatica¹⁰⁾. Sedmog avgusta partizani napadaju ustaše koji se kreću od Sokolca prema Knežini i razoružavaju ih, a 15. avgusta napadnuta je žandarmerijska kasarna u Mokrom. U ovom vremenu srušen je

⁷⁾ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom IV/1, dokumenat br. 2 (u daljem tekstu: Zbornik dokumenata NOR, tom..., dokumenat broj...).

⁸⁾ Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokumenat br. 2.

⁹⁾ Isto.

¹⁰⁾ Isto.

most na rijeci Miljacki kod Dervente¹¹⁾. 19. avgusta partizani vode žestoku borbu s Nijemcima na Romaniji, u kojoj su poginula dvadeset i dva njemačka vojnika. Pale su i prve partizanske žrtve. U toj borbi poginulo je četiri i ranjeno pet boraca — partizana¹²⁾. Kad su likvidirana sva neprijateljska uporišta u okolini Sokolca, 25/26. avgusta napadnut je i oslobođen Sokolac¹³⁾. Borbe na Romaniji već tada dobivaju karakter ustanka širih razmjera. Za relativno kratko vrijeme stvorena je slobodna teritorija, koja se prostirala od Crvenih stijena na Romaniji do Vlasenice¹⁴⁾, gdje se spajala sa slobodnom teritorijom Birčanskog partizanskog odreda, i od Gučeva i drugih sela neposredno ispred Rogatice do Olova. Jedino se u Knežini nalazio ustaški garnizon, koji je bio opkoljen u samom mjestu i nije imao mogućnosti da se izvuče. Ova oslobođena teritorija sve se više širila, a krajem oktobra 1941. godine oslobođena je i Knežina¹⁵⁾. U tim prvim borbama nanijeti su neprijatelju veliki gubici, zaplijenjena je znatna količina oružja i drugog ratnog materijala, što je omogućilo dalje jačanje odreda i razvoj ustanka. Romanijski odred brzo je izrastao u veliku vojnu jedinicu i krajem 1941. godine imao je oko 3.500 partizana.

Na tako velikoj oslobođenoj teritoriji ukazala se potreba za formiranjem organa vlasti koji će preuzeti poslove oko održavanja reda i mira, snabdijevanja partizanskih jedinica i stanovništva hranom i drugim potrebama i obavljati druge poslove značajne za dalji razvoj ustanka.

Stvaranje organa vlasti bio je neophodan uslov za dalju mobilizaciju svih ljudskih i materijalnih snaga naroda u borbi protiv okupatora i kvislinga. Bez organa istinske narodne vlasti nije se moglo ni zamisliti izrastanje ustanka u sveopšti rat za oslobođenje zemlje.

Bilo je svima jasno da ulogu nove revolucionarne vlasti ne mogu vršiti organi stare vlasti, koji su se stavili u službu okupatora i tako izgubili povjerenje masa. Zato je partijska organizacija istakla zadatak da partizanski odred na Romaniji ruši stare organe vlasti i da uništava stari državni aparat na ovom području (opštine, poreske ispostave, žandarmerijske stanice i sl.), čiji su se službenici bili, uglavnom, stavili u službu okupatora. S razbijanjem neprijateljskih uporišta u Žljebovima, Sokolovićima, Kramu, Mokrom i Sokocu uništeni su i postojeći organi vlasti u tim mjestima, kao i njihova arhiva. To je bio neminovni i sastavni dio borbe ustaničkih masa.

---

¹¹⁾ IRP Sarajevo, MG, dokumenat br. 9665, tj. sjećanje Gruje Novakovića, učesnika u događajima 1941. godine.

¹²⁾ Zbornik dokumenata NOP, tom IV/1, dokumenat br. 28.

¹³⁾ IRP Sarajevo, MG, dokumenat br. 9848, sjećanje Gruje Novakovića, Bože Jugovića, Danila Jakovljevića i Ratka Jovičića, prvoboraca ovog kraja.

¹⁴⁾ Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokumenat br. 89.

¹⁵⁾ Zapisi Rodoljuba Čolakovića, knjiga II, strana 146.

U prvo vrijeme ustanka na Romaniji poslove narodne vlasti obavlja Štab Romanijskog partizanskog odreda¹⁶⁾. On vrši mobilizaciju ljudstva za Odred, organizuje snabdijevanje partizanskih jedinica hranom, održava red u selima i sl. Ovaj period traje vrlo kratko, oko mjesec dana od početka ustanka. Partijska organizacija i Štab Romanijskog partizanskog odreda u to vrijeme donose zaključak da se priđe formiranju organa narodne vlasti. S obzirom na različite poslove koje treba da obavlja nova vlast, ukazala se potreba za formiranjem odgovarajućih organa te jedinstvene vlasti za čitavu slobodnu teritoriju. Krajem avgusta i u prvoj polovini septembra 1941. godine formirani su Komanda mjesta, Narodnooslobodilački odbor i Narodnooslobodilački sud u Sokocu. Novi organi vlasti imali su zadatak da se rukovode interesima oslobodilačke borbe. Upravo zbog toga mase su u stvaranju novih organa vlasti vidjele početak raskida sa svim onim što je u staroj Jugoslaviji bilo nedemokratsko i protivnarodno. U daljem izlaganju bavićemo se analizom rada pojedinih od tih novih organa.

NARODNOOSLOBODILAČKI ODBOR U SOKOCU

Na narodnom zboru održanom 13. septembra 1941. godine u Sokocu, kome je prisustvovao pored velikog broja stanovnika Glasinca i Romanije i veliki broj vojnika-partizana, izabran je Opštinski NOO za opštinu Sokolac¹⁷⁾. Prisutnim na zboru govorili su Pavle Goranin Ilija, politički komesar Romanijskog partizanskog odreda, Janko Jolović, Grujo Novaković i dr. Oni su isticali značaj i potrebu formiranja organa vlasti, govorili o zadacima budućih NOO-a, o razvitku ustanka i sl.

Narodnooslobodilački odbor u Sokocu zvao se Opštinski, jer pred rat Sokolac nije bio sresko mjesto. Međutim, područje na kome se protezala vlast ovog Odbora bilo je mnogo šire nego je bila teritorija stare glasinačke opštine. Ona je obuhvatala cijelo područje bivše glasinačke, sokolovičke, knežinske, veći dio paljanske i dio rogatičke opštine.

U Opštinski NOO izabrano je 25 članova. To je bio plenum i njega su sačinjavali: Grujo Novaković, student prava, Marko Borovčanin, Veso Bašović, Stevan Pređa, Pero Renovica, Božo Đurković, Risto Bjeković, Milivoje Vitomir, Krsto Zagojac, Aleksa Marić, Ilija-Iko Beatović, Milan Koprivica, Bojo Malović, Mitar Đukić, Stevan Jolović, Miloš Borovčanin, Miloš Čajić, Marko Kovačević, Kabaš Nazif, Milivoje Terzić, Trifko Krsmanović, Rade Kovačević, Janko

¹⁶⁾ U Izvještaju Komande sarajevske oblasti od 27. avgusta 1941. god. pored ostalog se kaže: »Jer je bataljon stvarno jedina vlast na Glasincu«. Ovdje se bataljon poistovjećuje s Romanijskim partizanskim odredom (Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokumenat br. 53).

¹⁷⁾ IRP Sarajevo, MG, dokumenat br. 9665, prema sjećanju Gruje Novakovića, Milorada Borovčanina i Mašana Đokića, prvoboraca ovog kraja, koji skoro na identičan način opisuju događaje prilikom izbora Opštinskog NOO-a u Sokocu.

Jolović, Memiš Vrabac i Desimir Šarac¹⁸⁾), seljaci sa Glasinca. U Odboru su bila zastupljena sva veća sela ili grupa manjih sela sa oslobođene teritorije Glasinca i Romanije. Izbori su bili slobodni. Narod je birao ličnosti koje su sposobne da vrše funkciju odbornika i koji su bili privrženi NOB-i. Plenum se sastajao povremeno i rješavao određene probleme od interesa za NOB i narod ovog kraja. Zaključci koje je NOO donosio nisu razrađivani u formi propisa. Naime, u zaključcima je bilo određeno samo ono što treba raditi, kakva prava pripadaju pojedincima ili grupama građana. Međutim, nije bio propisan postupak za ostvarenje materijalnih prava, koja se u zaključcima daju pojedincima. Zaključci nisu sadržavali ni kaznene odredbe za one koji se ne pridržavaju njihovih odredaba. Ali sve to ne umanjuje njihov značaj. Te odluke su predstavljale izraz volje naroda, jer su ih donosili istinski narodni predstavnici, pa su se sankcije podrazumijevale same po sebi. Izvršavanje zadataka koje je postavljao Odbor bila je moralna i politička obaveza svih građana. Neizvršavanje tih obaveza predstavljalo je sabotazu i bježanje sa poprišta borbe za oslobođenje. Upravo zbog toga gotovo da nije ni bilo onih koji se nisu pridržavali propisanih normi i obaveza koje su iz njih proizlazile.

Za obavljanje svakodnevnih poslova i sprovođenje u život odluka Plenuma izabran je Izvršni odbor Opštinskog NOO-a. Izvršni odbor je imao pet članova. Njega su sačinjavali: Grujo Novaković, predsjednik, Marko Borovčanin, Veso Bašović, Pero Renovica i Stevan Pređa, članovi Izvršnog odbora¹⁹⁾).

Članovi Izvršnog odbora imali su određena konkretna zaduženja u Odboru, odnosno neposredno su rukovodili pojedinim sektorima. Izvršni odbor je u svojoj organizacionoj strukturi imao četiri sektora i to: sektor za mobilizaciju u vojsku, sektor za snabdijevanje vojske hranom, odjećom i obućom, sektor za obavljanje poljoprivrednih radova i sektor za zbrinjavanje siromašnih i iznemoglih, za brigu i smještaj porodica čiji su domovi izgorjeli. Sektorima su rukovodili članovi Izvršnog odbora: Stevan Pređa, Pero Renovica, Marko Borovčanin i Veso Bašović²⁰⁾). Predsjednik Odbora objedinjavao je njegov rad, predstavljao Odbor i održavao veze sa predstavnicima Štaba Romanijskog odreda. Izvršni odbor imao je određen broj službenika koji su radili u Odboru. Imao je i svoj pečat sa petokrakom zvijezdom u sredini.

Neposredno poslije izbora Opštinskog NOO-a u Sokocu, 15. septembra 1941. godine, Štab sarajevske oblasti izdaje Uputstvo za organizovanje i saradnju vojnoteritorijalnih organa i organa narodne

¹⁸⁾ U originalnim dokumentima nema podataka o sastavu prvog NOO-a u Sokocu, pa su radi utvrđivanja konsultovani: Grujo Novaković, predsjednik ovog Odbora, te Pero Renovica i Marko Borovčanin, članovi Izvršnog odbora. Pored njih konsultovani su: Mašan Đokić i Milorad Borovčanin, prvoborci ovog kraja, učesnici na zboru na kome je izabran Odbor.

¹⁹⁾ Vidi: Zapisi iz narodnooslobodilačkog rata od Rodoljuba Čolakovića, knj. II, »Svjetlost«, Sarajevo 1948. god. str. 212, i Memoarsku građu IRP Sarajevo, dokumenat broj 9850.

²⁰⁾ IRP Sarajevo, MG, dokumenat broj 9850.

vlasti na oslobođenoj teritoriji²¹), kojim precizira zadatke i određuje odnose između vojnoteritorijalnih organa i organa vlasti. U Uputstvu je predviđeno da plenum opštinskog (sreskog) odbora bira vijeće, koje sprovodi njegove odluke. Prvorazrednu ulogu prema ovom Uputstvu dobiva komandant opštine (ili sreza). Funkcija komandanta opštine (sreza) odgovara funkciji predsjednika opštinskog (sreskog) NOO-a. Uputstvom su određeni zadaci komandanta opštine (sreza) i to:

- da se stara o bezbjednosti, redu i miru u pozadini,
- da preko NOO obezbjeđuje snabdijevanje vojske,
- da preko NOO-a ili povjerenika obezbjeđuje što hitnije obavljanje poljoprivrednih radova,
- da u zajednici s NOO organizuje kulturno-prosvjetni rad u selima (varošima), stara se o stalnom obavještavanju sela o narodnoj borbi partizana i događajima u zemlji i inostranstvu.
- Komandant za svoje postupke odgovara narodu (opštinskom vijeću) i partizanskoj komandi. Povjerenici i članovi NOO odgovorni su komandantu i opštinskom vijeću.
- Komandant mjesta mora biti u stalnoj vezi sa komandantom odreda i obavještavati ga o svim promjenama²²).

Uputstvo u posljednjoj odredbi govori o komandantu mjesta, dok naparijed stalno govori o komandantu opštine (sreza). Ovo dolazi zbog toga, po mom mišljenju, što je u Sokocu već postojao komandant mjesta, jer je Komanda mjesta formirana prije nego je izdato Uputstvo, a komandant te Komande bio je ujedno i predsjednik Opštinskog narodnooslobodilačkog odbora, koji je takođe postojao u Sokocu. Upravo zbog toga što su te dvije funkcije bile sjedinjene u jednoj ličnosti Uputstvom su određeni zadaci komandanta mjesta i opštinskog NOO-a.

Međutim, Opštinski NOO u Sokocu nije svoju organizaciju u potpunosti uskladio sa tim Uputstvom. Umjesto komandanta opštine ovaj odbor je i dalje imao svog predsjednika, koji je ujedno ostao i komandant Komande mjesta u Sokocu. Zadatke koje je po Uputstvu imao komandant opštine sprovodio je predsjednik zajedno sa Izvršnim odborom. Čisto vojna pitanja (organizaciju vojnih bolnica, organizaciju vojnih magacina, radionica za izradu i opravku oružja, transport vojnog materijala, održavanje reda i sl.) predsjednik je rješavao kao komandant mjesta, a ne kao komandant opštine. Ovo govori da su postojale dvije odvojene i različite funkcije. Ta razlika je očita i u pogledu zauzimanja tih dviju funkcija. Dok je predsjednik Opštinskog NOO-a bio biran iz reda odbornika, dotle je komandant Komande mjesta bio postavljen od Štaba Romanijskog partizanskog

²¹) Štab sarajevske oblasti izdaje 15. septembra 1941. godine Uputstvo o obezbjeđenju redovnog života i rada u mjestima iz kojih je Narodnoslobodilačka partizanska vojska protjerala okupatora i njegove sluge. Taj se zadatak Uputstvom stavlja u dužnost komandantu partizanskog odreda koji je oslobodio mjesto. Uputstvom je rečeno da u svakom sreskom mjestu i u selu postoji NOO, koji treba birati na zboru (Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokument broj 142, strana 309—311).

²²) Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokum. br. 142, str. 309—311.

odreda. Kasnije se formiraju komande mjesta u Sokolovićima, Knežini i Kaljini, gdje nema opštinskih NOO-a, što potvrđuje da te dvije funkcije nisu bile vezane niti uslovljene.

Opštinski NOO je pored zadataka koji su navedeni za komandanta opštine imao dužnost da pruži pomoć vojnim jedinicama u mobilizaciji ljudstva, da organizuje privredu i preduzima mjere za održavanje reda i mira²³).

Pružanje pomoći vojnim jedinicama ogledalo se u mobilizaciji svih sposobnih ljudi za vojsku. Da bi mobilizacija bila regulisana određenim normama, Opštinski NOO je na jednom od svojih prvih zasjedanja donio odluku²⁴) da, u zajednici s Komandom mjesta u Sokocu, organizuje regrutaciju mladića onih godišta koji nisu služili vojsku, a bili su prispjeli za regrutaciju, i da na taj način odabere sposobno ljudstvo za vojsku. U tu svrhu formirana je i regrutna komisija. Komisiju su sačinjavali: predstavnik Romanijskog partizanskog odreda, predstavnik NOO-a i ljekar. Organizacija regrutacije dobro je pripremljena. Od strane NOO-a upućeni su pismeni pozivi svim vojnim obveznicima sa oslobođene teritorije. Svi pozvani su se odazvali i pristupili pred komisiju²⁵). To predstavlja značajan momenat i govori da je Opštinski NOO prihvaćen kao organ vlasti s punim autoritetom na čitavom području. Regrutna komisija je, nakon pregleda obveznika, sposobne slala u jedinice Romanijskog partizanskog odreda, drugi dio u jedinice za snabdijevanje vojske hranom, odjećom i obučom²⁶), a treći za pomoćno osoblje u bolnice, komande, kasarne, odnosno u zanatske radionice koje su radile za vojsku.

Svi obveznici su se disciplinovano javljali komandama u koje su upućivani. Stariji ljudi nisu mobilisani da bi mogli raditi na obradi poljoprivrednih imanja i tako obezbjeđivati hranu za partizanske jedinice i stanovništvo.

Pored regrutne formirana je, u okviru Sektora za snabdijevanje vojske hranom, odjećom i obučom, komisija za brigu o prikupljanju hrane, odjeće, obuće i oružja, za vojsku²⁷). Na čelu komisije stajao je član Izvršnog odbora. Ova komisija je po selima organizovala sakupljanje hrane, odjeće i obuće, kao i drugih materijala potrebnih za vojsku i vojnu bolnicu. Od obuće su prikupljane čarape, priglavlci i uvijači za noge, dok su od odjeće prikupljani rublje, džemper i drugi odjevni predmeti. Naročito je posvećivana pažnja prikupljanju platna od koga su, u nedostatku pravih zavoja, pravljene zavoji za ranjenike. Ova komisija je postigla velike uspjehe. Narod se masovno odazivao pozivu NOO-a i pružao svu moguću materijalnu

²³) IRP Sarajevo, MG, dokument br. 9751, Grujo Novaković, sjećajući se događaja, kaže: »Osnovni zadatak odbora bio je pomoći vojnim jedinicama i organizovanje privrede u pozadini«.

²⁴) Sjećanje Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, str. 36.

²⁵) Sjećanje Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, str. 36.

²⁶) Postojale su vojne radionice u kojima se pripremala hrana, izrađivali odjeća i obuća za vojsku. Te radionice su bile smještene u Sokocu i u Podromaniji i imale su svoju komandu.

²⁷) Sjećanje Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, str. 36.

pomoć. Na pletenju čarapa, džempera, uvijača i sl. angažovane su omladinke. Bio je ponos svake omladinke da što više isplete i tako doprinese svoj udio zajedničkoj borbi²⁸⁾.

Kako oružana sila NOP-a nije imala magacine i rezerve hrane, to je jedan od osnovnih zadataka NOO-a bio da po selima organizuje prikupljanje hrane za vojsku. Hranu, odjeću i obuću mogli su prikupljati samo NOO²⁹⁾. Svim drugima, pa i vojnim rukovodstvima, zabranjeno je da neposredno prikupljaju bilo šta od stanovništva. Od prehrambenih proizvoda prikupljano je: žito, meso, krompir, pasulj i dr. Naročito je bilo potrebno prikupiti dovoljno hrane za ranjenike. Za njih je, pored navedenih prehrambenih artikala, prikupljano mlijeko i mliječni proizvodi, jaja, mast, maslo i sl. I na ovom planu su Odbor i njegovi organi postigli zavidne rezultate³⁰⁾. I vojne jedinice, a i bolnica, redovno su snabdijevane relativno dovoljnim količinama hrane. No, i pored velikog zalaganja Odbora i odziva naroda u pogledu snabdijevanja vojske hranom bilo je mnogo teškoća. Područje Glinca i Romanije dosta je pasivan kraj, pa, osim mesa, krompira i hljeba, teško je bilo obezbijediti druge prehrambene artikule. Naročito je bilo teško obezbijediti povrće i voće. Zbog toga je hrana bila dosta jednolična, što je predstavljalo stalnu opasnost od pojave raznih oboljenja³¹⁾. Ono čim je narod raspolagao nije bilo teško prikupiti i pravilno je raspoređivano po jedinicama, prema utvrđenim normativima. Odbor i vojne jedinice čuvali su prehrambene artikule i dobro ekonomisali. I pored relativno velikih količina žita, krompira i velikog stočnog fonda, zalihe nisu bile neiscrpne, jer je broj vojnika-partizana Romanijskog partizanskog odreda bio dosta veliki, a područje koje je snabdijevalo odred ipak ograničeno, a često izvrgavano nemilosrdnoj pljački okupatora i kvilinskih vojnih formacija.

U interesu sistematskijeg snabdijevanja vojske hranom, odjećom, obućom, te oružjem i municijom, NOO je preduzeo niz mjera na organizaciji privrede na oslobođenoj teritoriji. Istina, na ovom području nije bila razvijena industrija. Postojale su samo pilane u Sokocu i Han-Kramu i manji broj zanatskih radnji, od kojih u datim uslovima ne bi moglo biti veće koristi u pogledu jačanja ekonomske baze NOP-a. Zbog toga je glavni zadatak Odbora bio usredsređen na obradu poljoprivrednih imanja. Trebalo je obaviti žetvu, vršidbu, kao i sabiranje drugih plodova. U tu svrhu, s obzirom da su muškarci sposobni za rad otišli u partizanski odred, formirane su po selima radne grupe od preostalih sposobnih muškaraca, žena i omladine. Jedino je zajedničkim snagama bilo moguće obaviti dosta obimne poslove u poljoprivredi u uslovima kada su se najznačajniji nosioci tih poslova nalazili u partizanima. Zahvaljujući dobroj organizaciji i velikom entuzijazmu naroda, svi poslovi su na vrijeme i dobro

²⁸⁾ Isto.

²⁹⁾ Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokumenat br. 100.

³⁰⁾ Ne raspolaze se tačnim podacima o dobrovoljnim prilozima naroda ovog područja, ali i danas se u narodu priča kako su i siromašne porodice »od usta odvajale« i hranile svoju vojsku.

³¹⁾ Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokumenat br. 220.

obavljeni³²⁾. To je imalo veliki značaj i bilo snažan doprinos daljem razvoju ustanka. Borci su imali puno povjerenje u bezbjednost njihovih porodica, osjetili su da njihov odlazak u partizane neće negativno uticati na obradu poljoprivrednih imanja, a i sami su bili relativno dobro snabdjeveni osnovnim potrebama. Ova akcija NOO-a doprinijela je, isto tako, da se obezbijede izvjesne zalihe hrane za vojsku i stanovništvo.

Narodnooslobodilački odbor je formirao više zanatskih radionica potrebnih partizanskim jedinicama i stanovništvu ili je preduzeo mjere za pokretanje njihovog rada. Odmah su počele s radom: kovačko-kolarska, limarska, obučarska i krojačka radionica, klanica i sušionica mesa, radionica za izradu sira i drugih mliječnih proizvoda, parni mlin, dvije pekarske radionice, te radionice za izradu bombi, opravku pušaka i drugog oružja³³⁾. Pored odluke o radu parnog mlina, Odbor je donio odluku kojom je naređeno svim vlasnicima mlinova potočara da ih odmah stave u pogon i da rade za potrebe stanovništva i partizane. Odlukom je određeno da jedan dio ubranog ušura ide za potrebe partizanskih jedinica, a drugi dio vlasniku mlina.

Za izradu bombi i opravku oružja radile su dvije radionice. Naime, radionica za izradu bombi radila je u Han-Kramu. Bombe su rađene od vodovodnih i drugih cijevi, a punjene su dinamitom. Imale su dobro dejstvo i pokazale se korisnim u borbama. U ovoj radionici radilo je nekoliko stručnih radnika iz fabrike »Vistad« iz Višegrada, koji su došli u partizanski odred³⁴⁾. Radionica za opravku oružja radila je u Podromaniji. U njoj su opravljani izvlakači, igle, nišani, kundaci i drugi dijelovi pušaka, mitraljeza, pištolja i drugog oružja³⁵⁾.

Obučarska radionica bila je smještena u Podromaniji u vojnoj kasarni. U njoj su izrađivani opanci, popravljane cipele i štavljena koža. Tu je bila i krojačka radionica. U ovoj radionici su šivana odijela, kape, rublje i drugi odjevni predmeti potrebni za vojsku. U njihovom radu bilo je dosta poteškoća. Nije bilo dovoljno mašina, alata, štofa, sukna, konca, kože itd., kao ni stručnih radnika³⁶⁾.

Kovačko-kolarska i limarska radionica služile su za potkivanje vojničkih konja, opravku i izradu kola, izradu peći, buradi za dezinfekciju odijela i sl. Ove radionice su, pored zadovoljenja potreba vojske, služile i civilnom stanovništvu. U njima su opravljani poljoprivredni alati i izrađivani drugi predmeti potrebni stanovništvu.

Intenzivan rad većine ovih radionica omogućio je redovitije snabdijevanje vojske oružjem, hranom, odijelom i obučom, što je bilo neophodno za borbu, naročito u predstojećem zimskom periodu, za koji je trebalo stvoriti i određene rezerve.

³²⁾ Sjećanje Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, str. 36—37, i Marka Borovčanina, člana Izvršnog odbora Opštinskog NOO-a u Sokocu 1941. god., koji je rukovodio tim poslovima.

³³⁾ Vidi: Zapise iz narodnooslobodilačkog rata od Rodoljuba Čolakovića, knjiga II, strana 223, u izdanju »Svjetlost«, Sarajevo 1948. godine i sjećanja Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, strana 37.

³⁴⁾ Sjećanja Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, str. 37.

³⁵⁾ Sjećanja Mladena Šarenca, jednog od radnika u ovim radionicama.

³⁶⁾ Zbornik dokumenata NOR, tom IV '1, dokumenat br. 220.

Obnovljene su bile i trgovačke i ugostiteljske radnje koje su postojale u Sokocu prije rata, a neposredno po oslobođenju Sokoca, i drugih mjesta u kojim su bile locirane, bile zatvorene. Tako su otvorene četiri trgovačke i pet ugostiteljskih radnji. Sve su to bile privatne radnje predratnih sitnih trgovaca, koji su nastavili da rade kao njihovi vlasnici, jer je pravo privatnog vlasništva bilo zagarantovano.

Kada je osnovano i osposobljeno više radionica koje su služile partizanima, bilo je nužno objedinjavati njihov rad, pa je formiran poseban organ koji je rukovodio radom svih ovih radionica — Komanda kasarne u Podromaniji³⁷⁾. U toj kasarni je bilo locirano više ovih radionica. Njen komandant bio je Marko Ećimović. Pored radionica u kasarni je bio smješten glavni magazin rezervne hrane, odjeće i obuće za vojsku. Bilo je opremljeno i nekoliko prostorija za odmor i oporavak boraca iz jedinica Romanijskog partizanskog odreda i jedinica drugih odreda koji su se borili na području Romanije. Otvorena je i prolazna kuhinja za borce, kurire, pozadinske radnike i sl. koji su dolazili u Podromaniju ili su ovuda nailazili kada bi pošli na položaj.

Prva bolnica je smještena u selu Bijele Vode, a kasnije je premještena u selo Podbukovaču, da bi na kraju bila smještena u Han-Pijesku u bivši dvorac kralja Aleksandra. Snabdijevanje bolnice je organizovao NOO u Sokocu i Komanda mjesta. Narod je davao za bolnicu sve čim je raspolagao: mlijeko, mliječne proizvode, jaja, mast, med, voće i drugo. Pored toga, davao je platno za zavoje, odjeću, obuću i sl.³⁸⁾. Bolnica je u prvo vrijeme snabdijevana lijekovima iz Sarajeva. Donosili su ih kuriri koji su dolazili na Romaniju radi prenošenja pošte i drugog materijala PK KPJ za BiH Štabu sarajevske oblasti, Štabu Romanijskog partizanskog odreda i dr. Kasnije je bolnica dobivala sanitetski materijal iz Srbije, od Sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba NOPOJ. Bolnica je, uglavnom, bila dobro smještena i dobro snabdjevena hranom i lijekovima. Međutim, ljekara nije bilo. Posebno je nedostajao hirurg. Upravnik bolnice bila je Ruža Oljača, profesor iz Sarajeva, dok su u bolnici radili studenti medicine, koji su obavljali sve ljekarske zahvate. Pa, i pored toga, liječenje ranjenika, kao i drugih bolesnika, organizovano je i vođeno dosta dobro zahvaljujući vanrednom zalaganju njenog osoblja. Kao i u drugim prilikama i bolnica je, u određenim momentima, pružala pomoć stanovništvu u liječenju i zdravstvenoj preventivi. Pomoć se sastojala u previjanju civila koji su ranjeni prilikom vođenja borbi u blizini njihovih sela ili u prilikama kad su radili za vojsku, odnosno prilikom bombardovanja oslobođene teritorije od strane neprijatelja. Ova činjenica je imala, svakako, velikog pozitivnog odraza, jer je stanovništvo steklo povjerenje u narodne borce i njihove institucije smatralo zajedničkim.

³⁷⁾ To je vojna kasarna koju je izgradila Austro-Ugarska, a za vrijeme stare Jugoslavije bila je u njoj smještena stočarska stanica.

³⁸⁾ Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokumenat broj 220.

Opštinski NO odbor posvetio je određenu pažnju i kulturno-prosvjetnim problemima. Istina, uspjesi nisu bili veliki, jer su uslovi bili vrlo teški. Iako je oslobođena velika teritorija na kojoj je prije rata radilo više od deset osnovnih škola, u ovom periodu radila je samo jedna škola u Sokocu. S radom u drugim školama nije se moglo početi, jer nije bilo učitelja, ili su postojale teškoće u pogledu udžbenika i drugog školskog pribora. Druge aktivnosti bile su mnogo zapaženije. Tako su po selima organizovane priredbe, sijela i drugi oblici zabave za omladinu i stanovništvo. Na ovim skupovima, pored kulturnih programa, bilo je govora o uspjesima partizanskih jedinica širom Jugoslavije, kao i o stanju na glavnim frontovima, a posebno o stanju na istočnom frontu i položaju Crvene armije. U Sokocu je organizovan i jedan tečaj za opismenjavanje nepismenih. Tečaj su uglavnom pohađali omladinci i omladinke iz okolice Sokoca. Bio je vrlo uspješan³⁹⁾.

S izlaskom na Romaniju Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu u selu Bjelosavljevićima, gdje je Komitet bio smješten, osnovan je Partijski dom. Dom je bio snabdjeven bibliotekom i imao je čitaonicu. U sastavu Doma bila je i partijska tehnika, koja je služila za umnožavanje radio-vijesti. To je omogućilo da se svaki dan umnože vijesti, dostave vojnim jedinicama i rasture po selima. Tako su borci i stanovništvo bili upoznati s političkom situacijom u svijetu, uspjesima partizanskih jedinica u zemlji, a posebno je stanovništvo obavještavano o uspjesima koje je postizao Romanijski partizanski odred.

U pogledu organizovanja pozadine i održavanja reda, NOO je preduzimao mjere na zaštiti i smještaju porodica čiji su domovi izgorjeli, koje su izbjegle sa područja gdje se drži front i vode borbe, zatim izbjeglih partizanskih porodica sa teritorije koja nije bila oslobođena i kojim je prijetila opasnost od neprijatelja. Preduzimane su razne mjere na suzbijanju pljačke, nasilja i samovolje koju su provodili četnički elementi nad mirnim i neležnim porodicama. I na ovom polju NOO je postigao dobre rezultate. Sve su porodice bile smještene i obezbijeđene ishranom prema uslovima i mogućnostima. NOO je uspio da obezbijedi potpun red i mir u pozadini za čitavo vrijeme svog rada. Sitniji ekscesi u selima rješavani su na seoskim skupovima, a izrazite delikvente sud je kažnjavao.

Što se oslobođena teritorija više širila i front bivao veći, to su i zadaci NOO postajali obimniji. Da bi odgovorio svojim obavezama, NOO je stao na stanovište da se formiraju u svim većim selima ili za grupe sela seoski NOO-i. Tako su osnovani i izabrani NOO-i u selima: Borovac, Bandin Odžak, Baltići, Bijele Vode, Kukovik, Crvenka, Kaljina, Gazivode, Đedovci, Kruševci, Kula, Kusače, Košutica, Čavarine, Podromanija, Pediše, Pariževići, Vražići, Selišta, Smrtići, Han-Kram, Žljebovi, Novoseoci, Bjelosavljevići, Čitluci,

---

³⁹⁾ Prema sjećanju Gruje Novakovića, predsjednika Opštinskog NOO-a u Sokocu 1941. godine.

Šenkovići, Šahbegovići, Zagrađe, Vraneši, Klečkovac, Kutli, Mrkalji, Rijeća, Obrtici, Grivci, Gučevo i u drugim⁴⁰⁾.

Svi seoski NOO imali su predsjednika i po dva člana odbora. Njihov zadatak je bio da neposredno organizuju obradu poljoprivrednih imanja, da prikupljaju hranu, odjeću i obuću za vojsku, da vode brigu o siromašnim porodicama, smještaju i ishrani porodica koje su izbjegle ili su im domovi pogorjeli, te da daju prijedloge Opštinskom NOO-u koje porodice i pojedince treba preuzeti na snabdijevanje iz zajedničkih magacina, odnosno na brigu od strane Opštinskog odbora. Kada je seoski NOO zaključio i predložio Opštinskom NOO-u da neke od porodica ili pojedinaca preuzme na izaržavanje, Odsjek za zbrinjavanje siromašnih porodica i onih porodica čiji su domovi izgorjeli donosio je zaključak o tome da li će ih preuzeti ili neće. Isti je slučaj bio i s porodicama koje su izbjegle s neoslobodene teritorije i smještene u glasinačkim i drugim okolnim selima.

Sve što je u selima prikupljeno za vojsku išlo je preko seoskih NO odbora. NOO-i su u prvo vrijeme prikupljali samo ono što su ljudi davali dobrovoljno. Kasnije, kad se slobodna teritorija proširila, kada je Štab sarajevske oblasti izdao Uputstvo o saradnji vojno-teritorijalnih organa i organa vlasti na oslobođenoj teritoriji⁴¹⁾, odbori su od seljaka uzimali pojedine artikle srazmjerno njihovom imovnom stanju. Ako je neko pružio otpor, što je bio rijedak slučaj, NOO-i su rekvirirali prema imovinskoj moći dotičnog obveznika⁴²⁾. Takva organizacija prikupljanja artikala potrebnih za vojsku imala je više prednosti. Onemogućena je samovolja pojedinaca, a poraslo je i povjerenje kod naroda da će materijalna opterećenost biti određena pravilno i da se neće tolerisati svjesna ili nesvjesna pasivnost pojedinih seljaka.

Formiranje seoskih NOO-a i njihovi uspjesi olakšali su Opštinskom NOO-u rad i omogućili mu da svoje zadatke potpuno izvrši.

Opštinski NOO je znatno doprinosa povećanju borbene sposobnosti oružanih snaga ustanka na području Romanije. On je na mobilizaciji novih boraca, snabdijevanju partizanskih jedinica raznim potrebama, organizaciji bolnica, radionica, transporta itd. okupio oko sebe široke mase naroda oslobođene teritorije. Revolucionarno-demokratska praksa Odbora uticala je na podizanje političke svijesti naroda i njegove spremnosti za oružanu borbu. Na taj način je NOO

⁴⁰⁾ IRP Sarajevo. MG, dokumenat br. 9665, tj. prema sjećanju Gruje Novakovića, zatim Mašana Đokića, Rade Borovčanina, Vlade Cvijetića i Mikaila Orenovića, prvoboraca ovoga kraja.

⁴¹⁾ Zbornik dokumenata NOP, tom IV/1, dokumenat 142, str. 309. U Uputstvu se pored ostalog govori da je komandant dužan putem narodno-oslobodilačkih odbora obezbijediti svakodnevne potrebe u hrani partizanskom odredu. Pri sakupljanju treba strogo paziti da se od svakog uzme srazmjerno prema imovnom stanju i broju čeljadi. Ako neko neće da da ili neće prema imovnom stanju, treba im po odluci komandanta i seoskog NOO izvršiti rekviziciju u količini koju odredi odbor (str. 310).

⁴²⁾ Prema Sjećanju Gruje Novakovića, predsjednika Opštinskog NOO-a, Pere Renovice, odbornika ovog Odbora zaduženog za snabdijevanje vojske hranom.

imao i političku funkciju. Naime, iz djelatnosti koju je ovaj Odbor obavljao može se izvući zaključak da on nije bio samo organ vlasti u užem smislu riječi. On je bio mnogo više. U nedostatku masovne političke organizacije, koja se kasnije javlja u vidu Narodnooslobodilačkog fronta, Odbor je obavljao i tu funkciju. Formiranje seoskih NOO-a značilo je još neposrednije i još masovnije ostvarivanje obiju ovih funkcija na čitavom oslobođenom području, čiji centar je bila Romanija.

NARODNOOSLOBODILAČKI SUD U SOKOCU

Sudovi starog buržoaskog režima doživjeli su sudbinu ostalih državnih ustanova i nadležstava — ili su se uključili u okupatorski kvislinški sistem ili su se raspali. Narod ih je osjećao tuđim i sebi neprijateljskim ustanovama, isto kao i ostale omražene ustanove starog režima.

Budući da je pravosuđe jedna od funkcija vlasti, to se osjetila potreba za formiranjem organa koji će obavljati ovu funkciju. Narodnooslobodilački odbor u Sokocu, na jednom od svojih prvih zasjedanja, formirao je Opštinski narodnooslobodilački sud. Sud su sačinjavali borci Romanijskog partizanskog odreda, pravnici i ugledni seljaci. Prve sudije narodnooslobodilačkog suda bile su: Pavle Goranin, komesar Romanijskog partizanskog odreda, pravnik, prije rata advokatski pripravnik, dr Vlado Jokanović, pravnik, prije rata advokat, Grujo Novaković, predsjednik Opštinskog NOO-a u Sokocu, prije rata student prava, Milivoje Beatović, borac Romanijskog partizanskog odreda, Božo Đurković, Milan Koprivica, Nikola Kosorić i Rade Borovčanin, seljaci sa Glasinca⁴³). Predsjednik Suda bio je Pavle Goranin. Sjedište Suda bilo je u Podromaniji.

Zadatak Narodnog suda bio je da sudi djela izdaje, špijunaže, sabotaže, pljačke i nasilja bez obzira na težinu djela i bez obzira na mjesto gdje je počinjeno djelo. Stvarna i mjesna nadležnost nije bila razgraničena. To je i normalno u uslovima kada je funkciju pravosuđa vršio Sud koji je bio jedini organ pravosuđa na oslobođenoj teritoriji u to vrijeme, jer nisu bili formirani viši sudovi. Interesantno je istaći da poslije formiranja Narodnog suda u Sokocu, nisu postojali posebni vojni sudovi u jedinicama Romanijskog partizanskog odreda, jer je ovom Sudu stavljeno u nadležnost da sudi i vojnicima koji počine neko nedopušteno djelo⁴⁴).

⁴³) IRP Sarajevo, MG, dokumentat br. 9665. Sjećanje Gruje Novakovića, a zatim Rade Borovčanina i Mašana Đokića.

⁴⁴) O tome nema sačuvanih originalnih dokumenata, ali se takav zaključak da nedvosmisleno izvući iz obavještenja Štaba Romanijskog odreda od 18. 9. 1941. godine, gdje se kaže da je održano suđenje špijunima i dezerterima naše Narodnooslobodilačke borbe, te da je prvi put sudio Narodnooslobodilački sud sastavljen od predstavnika Štaba Odreda i predstavnika naroda ovog kraja. To isto se vidi i iz saopštenja Štaba Romanijskog odreda od 28. 9. 1941. godine, kojim obavještava da je Narodnooslobodilački sud sudio 168-orici domobrana (Zbornik dokumenata NOR, tom IV 1, dokumentat broj 161 i 223).

U to vrijeme nema nikakvih pismenih propisa o organizaciji, djelovanju i postupku Suda. Ali, ipak nije bilo samovolje pri suđenju. Prilikom suđenja postojao je određen red. Iako nije bilo pisanih propisa, niti su primjenjivani propisi bivše Jugoslavije, u radu Suda su primjenjivana pravila koja su odgovarala revolucionarnoj savjesti i potrebama NOP. Da bi Sud postigao povjerenje naroda i da bi odigrao ulogu koja mu je namijenjena, bilo je potrebno utvrditi određene principe na kojim treba postaviti Sud kao specifičan revolucionarni organ. Ti principi su bili: demokratičnost kod izbora sudija, zbornost, nezavisnost i princip javnosti u radu⁴⁵⁾.

Princip demokratičnosti kod izbora sudija ogledao se u tome što je Opštinski NOO birao sudije. Sudije nije imenovao ni jedan drugi organ.

Princip zbornosti sastojao se u tome što je Sud sudio u vijeću. Za svaki pojedini slučaj formirano je sudsko vijeće. Za lakše krivično djelo sudsko vijeće je imalo trojicu sudija, dok je za teška krivična djela sudilo vijeće od pet sudija. Vijeće se sastojalo od jednog pravnik i dva, odnosno četiri člana Suda, izabrana iz reda građana i predstavnika partizanskog odreda. Kod takvog sastava sudskog vijeća zastupljen je princip učešća porote kod suđenja. Ovakav način suđenja imao je veliku prednost. U uslovima kad nije bilo pisanih propisa, nego se sudilo na osnovu revolucionarnog uvjerenja sudija, omogućavao je donošenje pravilnijih odluka kako u pravnom tako i u političkom smislu.

Princip nezavisnosti suda sastojao se u nezavisnom donošenju odluka. Sve sudske odluke donošene su na osnovu revolucionarne savjesti sudija, pridržavajući se potreba narodne borbe.

Sud je svoju funkciju suđenja vršio javno. Svaki građanin i vojnik-partizan mogao je da prisustvuje suđenju. Javnost u radu Suda omogućila je neposrednu kontrolu naroda nad njegovim radom i postupkom. S druge strane, javnost rada Suda omogućila mu je da vrši vaspitnu ulogu među stanovništvom ovog kraja i time ispuni jednu od glavnih funkcija koja je pred njega postavljena.

Procedura suđenja imala je određene formalnosti. Sud i njegova vijeća poštovali su pravna pravila sudskog postupka koja nisu bila suprotna interesima narodne borbe, pa su primjenjivani i određeni principi koji su doprinosili da suđenje bude na visini. Tako su principi: materijalne istine, princip službenosti kod krivičnih djela, a načelo dispozicije kod građanskih parnica, princip usmenosti i neposrednosti i princip javnosti dolazili do punog izražaja⁴⁶⁾.

Sud je nastojao koliko je bilo više moguće da utvrdi istinitost činjenica na kojima zasniva svoju odluku. Niko nije bio osuđen prije nego je bio saslušan⁴⁷⁾. Okrivljenom je bilo dozvoljeno da se

⁴⁵⁾ Sjećanje Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, str. 37. i grupe učesnika NOR, dok. IRP br. 9851. To se da zaključiti i iz obavještenja Romanijskog NOPO od 19. 9. 1941. i saopštenja istog Štaba od 28. 9. 1941. g., gdje se kaže da su svi okrivljeni prethodno saslušani, da je Sud sproveo istragu i nakon vijećanja i utvrđivanja materijalne istine, donio pesudu.

⁴⁶⁾ Zbornik dokumenata NOP, tom IV, knj. 1. dok. br. 161 i 223.

⁴⁷⁾ Sjećanje Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, str. 37, te dokumenti br. 161 i 223 objavljeni u Zborniku dokumenata NOP, IV/1.

brani i da iznosi sve činjenice koje idu njemu u prilog. Kod građanskih parnica stranke i ostali učesnici u postupku bili su dužni da doprinesu rasvjetljavanju i utvrđivanju činjenica. Ostala načela koja je Sud primjenjivao u svom radu bila su podređena načelu materijalne istine kao primarnom načelu.

Krivična djela su gonile po službenoj dužnosti komande vojnih jedinica, Komanda mjesta i Opštinski NOO. Njihovi predstavnici su zastupali optužnicu do konačne presude Suda. Građanske parnice pokretale su zainteresovane stranke. To je upravo jedan od osnovnih razloga da je Sud u svom radu i imao uglavnom krivična djela. Građani su se u to vrijeme malo parničili, jer su građanski sporovi stavljani u drugi plan. Naime, sve takozvane privatne sporove građani su rješavali sami ili na seoskim konferencijama, odnosno u seoskim NOO.

Svi dokazi pred Sudom izvođeni su usmeno i neposredno. Sud je odlučivao o tužbi i tužbenom zahtjevu po pravilu na osnovu neposrednog i javnog raspravljanja. Ali, usmenost je bila potpuna samo na glavnoj raspravi. U dokaznom postupku prije glavne rasprave primjenjivala se i pismenost u postupku⁴⁸⁾. Presuda je uvijek donošena u pismenoj formi.

Rasprave su bile javne. Pored zastupnika optužnice i okrivljenog, odnosno stranaka u postupku, suđenju su mogli prisustvovati i građani koji nisu neposredno zainteresovani za suđenje.

Za svaki slučaj određivan je tužilac, jer ova funkcija nije bila stalna. Naime, tužilaštvo kao stalni i samostalni organ nije bilo formirano.

Dokazni postupak je važan faktor kod suđenja. Od vrste dokaznih sredstava u mnogome zavisi kako će biti utvrđena materijalna istina. Zbog toga je Narodnoslobodilački sud primjenjivao i ona dokazna sredstva koja je u to vrijeme bilo moguće izvoditi: isprave, svjedoci i saslušanje okrivljenog, odnosno stranaka⁴⁹⁾.

Po završenom pretresu na glavnoj raspravi sudsko vijeće se povlačilo na vijećanje i donošenje odluke. Odluka Suda donošena je većinom glasova svih članova sudskog vijeća. Presuda je objavljivana, a izricana je u ime naroda i NOP-a⁵⁰⁾.

Ilustracije radi navodimo nekoliko kazni koje je izrekao ovaj Sud u periodu svog rada. Prvo suđenje organizovano je 17. 9. 1941. godine grupi špijuna, pljačkaša i dezertera. Poslije završenog pretresa Sud je donio presudu i osudio:

— Milana Maleševića, nadcestara iz Sokoca, Sima Vojnovića iz sela Romanija i Sulju Kadrića iz sela Hatočina na smrt strijeljanjem zbog krivičnog djela špijunaže i izdaje naroda i NOP-a;

— Mašana Beatovića, borca Glasinačke čete, iz sela Čavarine, na smrt strijeljanjem zbog pljačkanja i silovanja žene Muslimanke iz Kramer sela;

⁴⁸⁾ Nisu sačuvani dokumenti ni jednog suđenja iz ovog vremena, ali se iz obavještenja i saopštenja Štaba Romanijskog NOPO da zaključiti da je organizacija Suda bila na visini.

⁴⁹⁾ Sjećanja Gruje Novakovića, Četrdeset godina, knj. 7, str. 37.

⁵⁰⁾ Zbornik dokumenata NOP. tom IV/1, dokumenat broj 161 i 223.

— Stanoja Vitomira iz sela Pediše na kaznu 20 dana prisilnog rada pod stražom zbog samovoljnog napuštanja čete.

Sud je odlučio da se presuda javno pročita u svim selima na oslobođenom području⁵¹⁾. Presuda je odmah izvršena.

Drugo suđenje održano je 27. septembra 1941. godine 168-orici domobrana koji su zarobljeni u borbi na Novoseocima. Domobrani i njihovi oficiri optuženi su zbog: učešća u borbi protiv boraca NOP-a, zbog toga što su znali, dolazeći na Romaniju, da ulaze na oslobođenu teritoriju, što su se stavili u službu okupatora, palili kuće i imovinu, te ubijali nevine žene i djecu, što su izdali interese hrvatskog naroda i tako se ogriješili o NOP. Optužnicu je zastupao predstavnik Štaba Romanijskog partizanskog odreda. Poslije završenog pretresa Sud je donio presudu kojom je osudio:

— tri oficira: Safeta Fazlagića, natporučnika iz Čapljine, Baldu Kojakovića, poručnika iz Dubrovnika, i Zvonimira Pilauera, poručnika iz Zagreba, na smrt strijeljanjem, uslovno da se zamijene za određene ljude, pripadnike NOP-a, koji se nalaze u logorima ili zatvorima NDH;

— sedam domobrana s vodnikom Juganjcem, vojnika Bazera i pet ustaša na smrt strijeljanjem. Oni su išli u prethodnici, pa su palili kuće i ubili Petru Pavlović i njeno dvoje djece.

— Koso Saćir, poručnik iz Opličića i četrdeset vojnika domobrana, koji su se dobrovoljno predali, oslobođeni su optužnice.

— Ostale vojnike, koji su bili zavedeni, a nisu se borili, Sud je oslobodio optužnice s tim da se zadrže u zarobljeništvu i da se upute na rad sve dok se ne utvrdi da su bezopasni za našu vojsku i NOP⁵²⁾.

Sud je zarobljenicima garantovao humani ljudski postupak.

Treće značajno suđenje organizovano je zarobljenim četničkim oficirima. Krajem 1941. godine iz Srbije u Bosnu prelazi grupa od dvanaest četničkih oficira sa ciljem da siju nacionalnu i vjersku mržnju među narodima i konfesijama u Bosni i da na taj način sabotiraju narodnooslobodilačku borbu. Svi su oni od četničkog štaba Draže Milajlovića bili postavljeni za komandante pojedinih mjesta u istočnoj Bosni i Bosanskoj krajini.

Njih je Štab Romanijskog partizanskog odreda optužio za stavljanje u službu okupatora, za raspirivanje bratoubilačke borbe i za izdaju svoga naroda.

Sudsko vijeće je sprovelo postupak, saslušalo okrivljene i svjedoke, te po završenom pretresu i vijećanju utvrdilo krivicu i donijelo presudu kojom je svih dvanaest osudilo na smrt strijeljanjem. Presuda je odmah izvršena⁵³⁾.

Bilo je i drugih pojedinačnih procesa na kojim su suđeni uglavnom pljačkaši, izdajnici naroda i dezerteri.

⁵¹⁾ Zbornik dokumenata NOP, tom IV/1, dokumenat broj 161.

⁵²⁾ Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokumenat broj 223.

⁵³⁾ O ovom suđenju nisu sačuvani dokumenti, pa je tok suđenja i presuda utvrđena na osnovu sjećanja Gruže Novakovića, Rada Borovčanina, sudija Narodnooslobodilačkog suda u Sokocu, i Mašana Đokića, prvoborca ovog kraja.

Iz istaknutih primjera može se izvući zaključak da je Narodnooslobodilački sud imao prvenstveno zadatak da sudi narodnim izdajnicima, dezerterima, pljačkašima i drugim neprijateljima naroda, koji su u tim teškim prilikama svojim postupcima pomagali okupatoru ili su gledali svoja posla. Ta djelatnost bila je od ogromnog značaja. Važno je naglasiti da su građanske parnice bile neznatne, jer nije bilo imovinskih sporova, a niti uvreda i sličnih zadjevica.

Ta činjenica ukazuje da je Narodnooslobodilački sud bio jedan od organa revolucije koji je njoj bio neophodan, koji je borbu vodio na specifičan način i time značajno doprinio afirmaciji NOP-a i nove vlasti. Ovaj Sud je izvršio svoj revolucionarni zadatak i razvio veliko povjerenje narodnih masa u novo pravosuđe, koje se rađalo s prvom partizanskom puškom na Romaniji. Aktivnost Suda iz ustaničkih dana 1941. godine ostala je duboko u sjećanju naroda ovog područja kao aktivnost pravde novih revolucionarnih snaga — pravde humane i duboko ljudske, ali isto tako i nemilosrdne prema onima koji su iskoristili najteže dane u koje su zapali naši narodi da bi ostvarivali svoje prljave interese i želje.

KOMANDA MJESTA

Komanda mjesta u Sokocu formirana je neposredno poslije njegovog oslobođenja, krajem avgusta 1941. godine. To je bio vojno-pozadinski organ vlasti na oslobođenoj teritoriji. Na čelu Komande mjesta bio je komandant. Za prvog komandanta postavljen je Grujo Novaković⁵⁴). Kasnije su formirane komande mjesta u Sokolovićima, Knežini i Kaljini.

Osnovni zadaci Komande mjesta bili su: otpremanje boraca u partizanski odred, oružano obezbjeđenje pozadine, snabdijevanje vojnih jedinica hranom, odjećom i obućom. Komanda mjesta imala je i političko značenje, jer u prvo vrijeme vrši funkciju vlasti. Komandi mjesta je stavljen u zadatak da obezbjeđuje red i mir u pozadini, da otkriva i hvata špijune, da otkriva i hvata izvršioce nedozvoljenih djela (krađa, pljački i sl.), da obezbjeđuje izvršenje odluka koje je donosio Opštinski NOO i Narodnooslobodilački sud, da hvata dezertere i predvodi ih njihovim komandama ili da ih predaje Narodnooslobodilačkom sudu s predlogom da se kazne. Komanda mjesta vodila je brigu o radu zanatskih radionica formiranih za potrebe vojske, te obezbjeđivala kompletan transport jedinicama odreda.

Pri Komandi mjesta postojala je jedna četa partizana pomoću koje je Komanda ostvarivala svoju funkciju čuvara reda i zaštitnika naroda na oslobođenoj teritoriji.

Pored čete koja je postojala pri Komandi mjesta, za održavanje reda u pozadini, kod seoskih NOO-a, postojale su seoske straže koje su obezbjeđivale sela od iznenadnog prodora neprijatelja, od samo-

⁵⁴) Rodoljub Čolaković, Zapisi iz oslobodilačkog rata. »Prosveta«, Beograd 1956. knjiga I, strana 504. i IRP Sarajevo, MG. dokumenat br. 9850.

volje pojedinaca, pljačke i sl.⁵⁵). Seoske straže su bile pod nadzorom Komande mjesta, ali je njima neposredno rukovodio predsjednik seoskog NOO-a. Ove straže nisu bile vojne jedinice, kao četa pri Komandi mjesta, nego najčešće naoružani seljaci, koji su ostali kod kuća radi obrade poljoprivrednih imanja.

Komande mjesta su pored čisto vojnih imale ulogu policijsko-izvršnih organa vlasti. One su svojim djelovanjem postigle da predstavnički organi vlasti, NOO i NO sud, postignu dobre rezultate, a time i veliki ugled kod naroda. Odluke NOO-a i suda bile su autoritativne i po tome što je iza njih stajala oružana sila NOP-a, koja će doprinijeti da ih se pridržavaju i oni koji bi se njihovom sprovođenju usprotivili. Komande mjesta su obezbjeđivale javni red i mir, vršile zaštitu javnih objekata na oslobođenom području, hvatale dezertere, pljačkaše i sl.

Što nije bilo drugih civilnih izvršnih organa vlasti razlog je u tome što su se žandarmi i policija kompromitovali kod naroda. Međutim, komande mjesta kao vojno-teritorijalni organi bile su neposredno povezane sa Štabom Romanijskog partizanskog odreda i rukovodstvom ustanka, koje je narod prihvatio i u koje je imao puno povjerenje. Upravo zbog toga komande mjesta nisu imale poteškoća kod sprovođenja zadataka koji su postavljeni pred njih u tom periodu.

***

Ustanak na Romaniji potkraj 1941. godine dobija velike razmjere. Stvorena je slobodna teritorija koja obuhvata skoro cijelu jugoistočnu Bosnu. Na čitavoj teritoriji Romanije postoji centar, a Romanijski partizanski odred najveća je vojna snaga. Sa širenjem slobodne teritorije i oslobađanjem pojedinih mjesta i varoši formiraju se organi vlasti u tim mjestima. Tako je iza oslobođenja Rogatice formiran i Sreski NOO za srez Rogaticu. Sada se život još više normalizuje. Organizacija vlasti se upotpunjava, što olakšava rad opštinskim i sreskim odborima.

Potkraj 1941. godine, sa povlačenjem partizanskih jedinica iz Srbije, na Romaniju dolazi Vrhovni štab NOV i POJ i CK KPJ. Tu se koncentriše i glavnina partizanskih snaga u kojoj centralno mjesto zauzima Prva proleterska brigada.

Oslobođenje tako velikog područja i koncentracija vojnih snaga na njemu bio je jedan od glavnih povoda da i neprijatelj skoncentriše svoje snage i da preduzme takozvanu drugu ofanzivu na oslobođenu teritoriju. Glavne neprijateljske snage u toj ofanzivi bile su usmjerene prema Romaniji — centru slobodne teritorije. Pod prit-

⁵⁵) Seoske straže su formirane shodno naređenju Štaba sarajevske oblasti od 8. septembra 1941. godine za organizaciju unutrašnjeg života, učvršćenje discipline i podizanje odgovornosti starješinskog kadra, od 8. 9. 1941, u kome se pored ostalog kaže: »Sela se ne smiju samo osigurati [osloniti na to] da ih samo partizani čuvaju, nego moraju i ona stalno biti budna, imati stalne patrole i stalno biti (u vezi) s najbližim partizanskim odredima« (Zbornik dokumenata NOR, tom IV/1, dokument br. 100).

skom nadmoćnih snaga neprijatelja partizanske jedinice su se povukle sa položaja na Romaniji, koje su do tada čvrsto držale. Više se nije držao front. Neprijatelj je napadan na svim pravcima kretanja. Prema tome, sada nestaje slobodne teritorije u onom smislu i opsegu kakva je bila do tada. Nijemci i ustaše su ušli u Sokolac i zaposjeli put Sarajevo—Vlasenica i Sokolac—Rogatica.

S obzirom na situaciju koja je nastala, u to vrijeme nije bilo uslova za rad organa vlasti koji su do tada bili stvoreni. Naime, s radom prestaje Opštinski NOO i Opštinski narodnooslobodilački sud u Sokocu⁵⁶⁾. Međutim, organi vlasti stvoreni u drugim mjestima na području Romanije nastavljaju svoju djelatnost u novostvorenim uslovima. Naročitu aktivnost razvijaju seoski NOO-i, koji nastavljaju rad tokom čitavog perioda narodnooslobodilačke borbe. Ali, novostvorena situacija bila je vrlo teška. Pod naletom neprijateljske ofanzive u to zimsko doba veliki broj stanovništva ostao je bez krova nad glavom, bez hrane, odjeće i obuće. Sve je izgorjelo ili opljačkano. Odbori u selima koja nisu izgorjela, komande mjesta i drugi faktori preuzimaju brigu oko smještaja i ishrane žena i djece iz popaljenih sela.

Međutim, iako su seoski NOO-i komande mjesta obavljali određene poslove organa vlasti, život u pozadini nije bio ni organizovan ni uređen kao ranije, kada je djelovao Opštinski NOO u Sokocu. Vlast na čitavom području vrši Štab Romanijskog partizanskog odreda koji je bio preokupiran čisto vojnim pitanjima, jer je situacija na položajima bila dosta teška, pa se nije mogao baviti pitanjima vlasti, kao ni političkim pitanjima na terenu, kako je to činio Opštinski NOO u Sokocu. Takvu situaciju su iskoristili pojedini pročetnički orijentisani elementi, koji počinju terorizirati nedužno muslimansko stanovništvo, pljačkati sela i vršiti druge nedozvoljene postupke. To je kod Muslimana izazvalo određenu nesigurnost i kolebanje, pa počinju napuštati svoje domove i povlačiti se u Sarajevo. Štab Romanijskog odreda i drugi faktori nisu preduzeli dovoljno efikasne mjere da se osujete takvi postupci pojedinaca inspirisanih četničkom propagandom, iako je s obzirom na snagu Romanijskog partizanskog odreda to bilo moguće.

Upravo u situaciji kakva je stvorena u to vrijeme na Romaniji osjetio se najveći nedostatak jednog organa kakav je bio Opštinski NOO, koji je pored funkcije vlasti obavljao i funkciju političkog organa narodnooslobodilačke borbe. U takvoj situaciji bilo je nužno okupiti narodne mase. To je mogao da radi odbor koji je iznikao u žiži borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika.

---

⁵⁶⁾ Do prestanka rada ovih organa došlo je zbog toga što je veći dio odbornika i sudija otišao u sastav Romanijskog odreda, dok je drugi dio ostao kod svojih kuća. Pored toga i situacija je bila takva da je veći broj sela u Glasincu popaljen, a stanovništvo je izbjeglo u obližnja sela, pa je tako centar bivše slobodne teritorije nestao, što je uslovalo da i organi vlasti prestaju djelovati.

РЕЗЮМЕ

Восстание на Романии началось в конце июля 1941 г. Однако, подготовка к восстанию началась гораздо раньше, сразу после капитуляции старой Югославии. Восстание имело организованный характер, благодаря чему повстанцы в краткий срок добились больших успехов. Освобождая Соколац и другие места на Романии повстанцы, в то же время, уничтожали и старые органы власти. Для выполнения различных заданий и работ, надо было создать соответствующие органы власти. Так в конце августа и в первой половине сентября 1941 года были сформированы: Местная комендантура, Народно-освободительный комитет и Народно-освободительный суд в Соколаце.

Народно-освободительный комитет насчитывал 25 членов, свободно выбранных народом. На заседаниях пленума принимались необходимые решения. Выполнение постановлений комитета являлось моральной и политической обязанностью всех граждан, и не было случаев чтобы граждане не придерживались установленных норм.

Для выполнения ежедневных задач пленум Народно-освободительного комитета выбрал из своей среды Исполнительный комитет. Поряд членами Исполнительного комитета стояли определенные, конкретные задачи. Председатель Народно-освободительного комитета руководил деятельностью комитета.

В обязанности Народно-освободительного комитета входили следующие задачи: оказывание помощи военным частям при мобилизации, организация народного хозяйства, снабжение партизанских отрядов продовольствием, одеждой и обувью, организация просвещения и здравоохранения, меры для обеспечения порядка и мира на своей территории.

В деревнях были созданы сельские народно-освободительные комитеты. Они оказывали помощь Народно-освободительному комитету общины при исполнении его задач, предпринимали меры безопасности на своей территории.

На одном из первых заседаний Народно-освободительного комитета общины был образован Народно-освободительный суд, выбранный членами Народно-освободительного комитета.

В компетенцию народного суда входили преступления о предательстве, шпионаже, саботаже, грабеже, насилии без ограничения тяжести и места. В основе деятельности суда лежали определенные принципы, как демократичность при выборах судей, широкое привлечение народа, независимость, публичность

Суд придерживался тех юридических правил судопроизводства, которые не шли в разрез с интересами народной борьбы. Так применялись следующие принципы: принцип следственной материальной истины, принцип процессуальности в уголовных преступлениях, принцип диспозиции в судебных гражданских процессах, принцип публичности.

Местная комендантура была сформирована в Соколяце непосредственно после его освобождения. Задача Комендантуры состояла в следующем: отправлять бойцов в партизанский отряд, обеспечивать тыл, снабжать военные части пищей, одеждой и обувью. Комендантура должна была также обеспечивать порядок и мир в тылу, открывать и ловить шпионов и преступников, совершивших кражу, грабеж и т. п., обеспечивать выполнение постановлений Народно-освободительного комитета общины и Народно-освободительного суда. На ее попечении находились и мастерские, работающие на военные потребности.